

Θρησκεία και ελευθερία της έκφρασης

του Πέτρου Ι. Παραρά

Είναι πρόσφατο το γεγονός της δολοφονίας (16.10.2020) από ριζοσπάστη ισλαμιστή του Γάλλου καθηγητή Samuel Paty, ο οποίος, υπεραμυνόμενος την ελευθερία της έκφρασης, είχε επιδείξει στην τάξη, μεταξύ άλλων, και τα σκίτσα που γελοιοποιούσαν τον προφήτη Μωάμεθ και τα οποία προ πενταετίας (7.1.2015) είχε δημοσιεύσει η γαλλική σατιρική εφημερίδα «Charlie Hebdo». Η επίθεση δύο φανατικών ισλαμιστών στην έδρα της ως άνω εφημερίδας είχε καταλήξει τότε στη δολοφονία εν ψυχρώ δώδεκα ατόμων, επειδή θεωρήθηκε ότι τα σκίτσα αυτά προσβάλλουν ευθέως την ισλαμική θρησκεία. Την ίδια χρονιά ακολούθησε και η σφαγή, επίσης από φανατικούς ισλαμιστές, στη γαλλική συνεδριακή αίθουσα “Bataclan” (13.11.2015) δεκάδων ανυποψίαστων ατόμων, μεταξύ δε αυτών και μουσουλμάνοι.

Και στις δύο αυτές δολοφονικές επιθέσεις υπάρχει ένα κοινό σημείο: διαπιστώνεται εισαγωγή συγκρούσεων σε μια ειρηνική χώρα, όπου κάποιος επιβάλλεται ως εχθρός, δηλαδή θύτης-μουσουλμάνος, που όμως τα θύματα δεν τον έχουν επιλέξει ως εχθρό τους. Το κίνητρο όμως είναι τελείως διαφορετικό, διότι, στην πρώτη περίπτωση, έχει να κάνει αποκλειστικά με την άμεση προσβολή της θρησκείας του Ισλάμ, άρα είναι μορφή θρησκευτικού πολέμου που είχε συγκεκριμένο στόχο, δηλαδή τους δημοσιογράφους που είχαν σχεδιάσει στην εφημερίδα τις γελοιογραφίες που κρίθηκαν προσβλητικές για τη θρησκεία στην οποία πιστεύουν οι θύτες.

Και εδώ γεννάται το θέμα σύγκρουσης μεταξύ θρησκευτικής ελευθερίας (άρθρ. 9 ΕΣΔΑ) και ελευθερίας έκφρασης (άρθρ. 10 ΕΣΔΑ), ζήτημα ιδιαίτερα ευαίσθητο, στο οποίο πρέπει να αναζητηθεί μια ισορροπία. Κατά την ορθότερη γνώμη, η ελευθερία της έκφρασης, αλλά και η ελευθερία τέχνης, δεν κατοχυρώνονται συνταγματικά ως ανεπιφύλακτα ατομικά δικαιώματα, αφού κάθε τέτοιο δικαίωμα εκφράζεται μεν ελεύθερα, δεν πρέπει όμως να προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων, όπως ορίζεται και στο άρθρ. 5 παρ.1Σ (βλ. ακαδημαϊκός Μ. Σταθόπουλος, ΤοΣ 24/1998, σ.721, Π. Παραράς, Οικονομική Ελευθερία, 2019, σ.41 και 438 επ.). Στην ελευθερία λοιπόν έκφρασης ή και τέχνης προφανώς δεν περιλαμβάνεται και το δικαίωμα να προσβάλλονται

αζημίως τρίτοι σαυτό που έντονα πιστεύουν, αφού και η θρησκευτική ελευθερία είναι κατοχυρωμένη από την ΕΣΔΑ, όπως και από το άρθρ. 13 ελλην.Σ. Για τον θρησκευόμενο άνθρωπο, η πίστη στον Θεό, στον οποίο αυτός αναφέρεται, είναι ένα «απόλυτο» για το οποίο αισθάνεται οδύνη οσάκις αυτό που πιστεύει γίνεται αντικείμενο χλεύης ή γελοιογραφίας-καρικατούρας από τρίτους. Η διαρκής και προφανώς σκόπιμη σάτιρα σε βάρος θρησκείας και των λατρευτικών συμβόλων της, εξωθεί, τον πιστό σ' αυτήν, σε ακραίες ενέργειες, ακριβώς διότι του δημιουργεί μια σφοδρή εσωτερική αναταραχή, επειδή κάποιιοι διαρκώς του προσβάλλουν την προσωπικότητα και σ' αυτό στο οποίο βαθύτατα πιστεύει.

Να σημειωθεί ότι, μετά την δίωξη δανού γελοιογράφου, λόγω σκίτσων του κατά του Μωάμεθ (2005), ο γνωστός Γάλλος caricaturiste Plantu (εφημ. Le Monde) και ο τότε Γενικός Γραμματέας του ΟΗΕ Kofi Annan συνέστησαν, τον Οκτώβριο του 2006, ειδική Ένωση με την επωνυμία «Cartouning for Peace», η οποία στοχεύει στην εμπέδωση αμοιβαίου σεβασμού που πρέπει να έχουν πολιτισμοί με διαφορετικές θρησκείες και κουλτούρες.

Αλλά και το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει ήδη δεχθεί ότι δεν παραβιάζει την ελευθερία της έκφρασης α) η απαγόρευση προβολής ενός φιλμ που περιέχει σκηνές βλάσφημες κατά της χριστιανικής θρησκείας (απόφ. Wingrove κ. Ην. Βασιλείου, 25.11.1996) και β) ποινική απόφαση που καταδίκασε εκδότη, διότι δημοσίευσε μυθιστόρημα προσβλητικό έναντι του Ισλάμ (απόφ. I.A. κ. Τουρκίας, 13.9.2005). Ακόμη, η Κοινοβουλευτική Συνέλευση του Συμβουλίου της Ευρώπης, με την Résolution n° 1510/2006, δέχθηκε ότι η ελευθερία του λόγου και γενικότερα της έκφρασης δεν μπορεί να εξάπτει το μίσος μεταξύ συλλογικοτήτων που έχουν διαφορετικό θρήσκευμα (Renucci, Droit europ. des droits de l'homme, 2015, σ. 177). Το ζήτημα ανατέμνει πολύ πειστικά προς την αυτή κατεύθυνση, αλλά από απόψεως ποινικού δικαίου, η ακαδημαϊκός Άννα Μπενάκη με τη μελέτη της «Η καθύβριση θρησκευμάτων (άρθρ. 199 ΠΚ) σε μια πολυθρησκευτική κοινωνία» (Ποιν. Χρον. ΞΣΤ/2016, σ.81-88).

Εντεύθεν, σε μια δημοκρατική κοινωνία που βασίζεται στις αρχές του πλουραλισμού, της ανεκτικότητας αλλά και της ευρύτητας των αντιλήψεων, είναι επιτακτική η απόρριψη κάθε θρησκευτικού μίσους, με όποιο τρόπο και αν αυτό εκδηλώνεται, ο δε σεβασμός ατόμων που έχουν διαφορετική πολιτισμική ταυτότητα διευκολύνει ευθέως και την ειρηνική συμβίωση όλων (vivre ensemble), μόνον δε έτσι θα αποφεύγονται, κατά

το δυνατόν, και οι όποιες συγκρούσεις (απόφ. ΕΔΔΑ S.A.S κ. Γαλλίας, 1.7.2014). Σε κάθε περίπτωση, οι παραπάνω καρικατούρες αποτελούν προφανώς και έκφραση μίσους (incitation à la haine religieuse, religious hatred) και η ποινική δίωξή τους πρέπει να αντιμετωπίζεται από την αντιρατσιστική νομοθεσία.

Στην ευρωπαϊκή λοιπόν δικαιοταξία δεν μπορεί να γίνεται επίκληση της ελευθερίας της έκφρασης για να παραβιάζεται κατάφωρα το θρησκευτικό συναίσθημα και να χλευάζεται ο Θεός στον οποίο ο καθένας δικαιούται να πιστεύει. Ο άτυχος Paty προφανώς και είχε γνώση τί είχε συμβεί πέντε χρόνια νωρίτερα με την εφημ. «Charlie Hebdo», άρα έδρασε σκόπιμα. Το παράδειγμα που επικαλέστηκε για την ελευθερία της έκφρασης ήταν ατυχέστατο, οι δε ουρανομήκεις φωνές που υψώθηκαν υπέρ της πρωτοκαθεδρίας της ελευθερίας αυτής αφενός προσβάλλουν τα τουλάχιστον έξι εκατομμύρια Γάλλους πολίτες που είναι μουσουλμάνοι, αφετέρου δε είναι προδήλως ασύνδετες και με τη γαλλική αρχή της «εκκοσμίκευσης» από το 1905.

Πέτρος Ι. Παραράς

Καθηγητής Συνταγματικού Δικαίου

Επίτιμος Αντιπρόεδρος ΣτΕ